

ас. ИВАН ТОДОРОВ

ЮЗУ „НЕОФИТ РИПСКИ“ гр. БЛАГОЕВГРАД

**ОТРИЦАТЕЛНИТЕ СТРАНИЧНИ ЕФЕКТИ ОТ ДЕЙНОСТТА НА
ТРАНСНАЦИОНАЛНИТЕ КОРПОРАЦИИ И НУЖДТА ОТ МЕЖДУНАРОДНОТО ИМ
РЕГУЛИРАНЕ**

**THE NEGATIVE EXTERNALITIES FROM THE ACTIVITY OF TRANSNATIONAL
CORPORATIONS AND THE NEED FOR THEIR INTERNATIONAL REGULATION**

Assistant Professor IVAN TODOROV

SOUTH-WEST UNIVERSITY "NEOFIT RILSKI", BLAGOEVGRAD

Abstract: The activity of transnational corporations is accompanied by many adverse externalities, which have a negative impact on nature and society. The present article reviews these externalities and puts forward some forms of international regulation of corporate activity.

Key words: externalities, transnational corporations, international regulation

В ранната история на САЩ корпорациите били малко на брой и представлявали сдружения, учредявани от дадена администрация за извършване на определена дейност. Те се подчинявали на строги законови ограничения: могли да извършват само една дейност, след изпълнение на дейността били прекратявани, размерът на капитала им бил точно определен, не могли да притежават друга корпорация. В резултат на индустриалната революция и гражданската война се появили много нови корпорации: железопътни, банкови, металургични и др. Те започнали да търсят начин да премахнат законовите ограничения върху корпоративната форма на собственост. Шансът им се появил в края на Гражданската война с приемането на Четиринадесетата поправка в Конституцията на САЩ, чиято цел била да гарантира правата на черното население. Тя гласи: "Никоя власт не може да лишава лице от неговия живот, свобода или собственост без законова процедура."¹ Корпорациите се възползвали от Четиринадесетата поправка, пледирайки във Върховния

съд на САЩ, че са особена категория лица – юридически лица, и получили защитата на Конституцията. Само за 20 години – от 1890 до 1910 г., съдът разглежда 307 дела по Четиринадесетата поправка, от които 288 са заведени от корпорации и едва 19 – от чернокожи². Така капиталът и собствеността получават човешки права.

Законът задължава корпорациите да поставят финансовите интереси на своите собственици над всички противоречащи им интереси, дори тези противоречащи интереси да са благото на цялото общество. Затова те се грижат единствено за краткосрочната печалба на ограничен кръг лица – своите акционери. Разрастването на корпорациите и стремежът им към все по-големи печалби ги превръщат в генератор на т.нар. „странични ефекти (явления)“ - externalities. Според М. Фридмън „страничното явление е последица от операция на две лица върху трета страна, която нито е дала своето съгласие, нито е изиграла някаква роля при осъществяването на тази операция“³. Страничните ефекти са

¹ По данни от филма „Корпорацията“

² Цит. изт.

³ Цит. изт.

естествено следствие от целите, дейността и организационната структура на корпорациите. Корпорацията е устроена така, че да генерира максимална печалба за възможно най-кратък срок. За да постигне това, тя превръща в страничен ефект всеки разход, който неподозиращата или незаинтересована общественост ѝ позволи.

Страничните явления, предизвикани от корпоративната дейност, най-често имат негативен характер, т.е. те причиняват вреди на трети лица, които не участват в дадена транзакция. Например за работниците вредните странични ефекти от активността на корпорациите са:

- Уволнения;
- Разбиване на профсъюзите;
- Пожари във фабриките;
- Експлоатация.

Да, точната дума е експлоатация. Много транснационални компании използват нископлатен (на места детски) труд при изключително тежки условия на работа. Сака „Liz Claiborne“, шити в Ел Салвадор, струват 178 долара, а на работниците се плаща 74 цента на произведено сако. Корпорацията „Wal-Mart“ използва нископлатен детски труд в Хондурас, а в Доминиканската република „Nike“ плаща 0.3% от цената на дребно на произведена фланелка на своите работници¹.

Според диагностичен лист на Световната здравна организация ICD-10, Наръчник за психични заболявания DSM-IV, психопат е лице със следните характеристики:

- Пълно пренебрежение към чувствата на другите;
- Неспособност да поддържа трайни взаимоотношения;
- Явно равнодушие към безопасността на другите;
- Измама: многократни опити за лъжа и заблуда за лична изгода;
- Неспособност да изпитва вина;

¹ По данни от филма „Корпорацията“

➤ Нарушаване на обществения ред с противозаконни прояви².

Ще докажем, че поведението на юридическото лице „корпорация“ притежава всички гореизброени характеристики и следователно напълно покрива дефиницията на СЗО за психопат.

Водени от една-единствена цел – стремежа към максимизиране на богатството на своите акционери, корпорациите нямат време за чувства. Поддържат взаимоотношения, докато имат изгода от тях. Когато открият ново място, където могат да произвеждат с по-ниски разходи и да реализират по-високи печалби, закриват цели предприятия и се преместват.

Загрижени ли са корпорациите за безопасността на хората? Те произвеждат опасни за човешкото здраве стоки, изхвърлят отровни отпадъци, извършват всевъзможно замърсяване – на въздуха, водата, почвата, шумово, топлинно. През 1940 г. започва производството на синтетични химикали на петролна основа. С течение на времето се откриват все повече доказателства, че тези синтетични химикали причиняват рак, вродени увреждания и други токсични въздействия. Всеки втори мъж и всяка трета жена в САЩ заболяват от рак³.

След като корпорациите вредят на хората, можем ли да очакваме да бъдат загрижени за животните? Категорично не: корпорациите разрушават жизнената среда на животните, извършват конвейерно животновъдство и опасни експерименти с животни. Корпорацията „Монсанто“ разработва хормона на растежа „Посилак“, който се инжектира на 25% от кравите в САЩ с цел повишаване на млеконадоя. Продуктът е не само е безумие от икономическа гледна точка, тъй като в САЩ е налице свръхпроизводство и огромни запаси на млечни произведения, но и причинява

² Цит. изт.

³ Цит. изт.

родилни увреждания, възпаления на вимето (мастит), сърцето, белия дроб, бъбреците и далака при кравите. Това налага лечение на кравите с антибиотици, които чрез млякото се поглъщат и от хората. В резултат хората развиват резистентни към антибиотици заболявания¹.

„Монсанта“ правят всичко възможно, за да прикрият страничните ефекти на изобретения от тях хормон на растежа „Посилак“, но журналистите Стив Уилсън и Джейн Ейкър разкриват измамата.

Корпорацията „Монсанта“ е печално известна и с друг свой продукт – химикала „Ейджънт Ориндж“, използван от американската армия за обезлесяване по време на войната във Виетнам. Този отровен хербицид причинява над 50 000 вродени увреждания и рак на стотици хиляди виетнамски цивилни и войници, както и на американски военни, служили в Югоизточна Азия. Фирмата изплаща 80 мил. долара обезщетения на изложените на химикала ветерани от Виетнам, но никога не признава своята вина².

Броят на корпорациите, действащи като психопати, е огромен. Списанието „Multinational Monitor“ съставя списък на корпорациите с най-престъпно поведение през 90-те години на миналия век:

➤ Еххон се признава за виновна в углавно престъпление за разливането от танкера "Валдес" и плаща \$125 милиона глоба;

➤ General Electric се опитва да измами федералното правителство и е глобена \$9,5 милиона;

➤ Chevron нарушава екологични разпоредби и плаща \$6,5 милиона глоба.

➤ Mitsubishi е глобена \$1,8 милиона за антитръстови нарушения и т.н. Списъкът е много дълъг³.

За 2008 г. в черния списък за най-лоши корпорации на „Мултинешънъл Монитор“⁴ попадат:

➤ Застрахователната компания „Американ интернешънъл груп“ (Ей Ай Джи) за „приноса“ си към глобалната финансова криза;

➤ Хранителната компания „Каргил“ за натрупаните спекулативни печалби от нарастването на международните цени на хранителните продукти;

➤ Петролната компания „Шеврон“ за отказа си да изплати компенсации за замърсяването на околната среда в Еквадор, причинено от погълната от „Шеврон“ компания „Тексако“, за негласната си подкрепа за военната хунта в Бирма и за скандал, свързан с раздаване на подаръци на федерални служители в САЩ;

➤ Операторът на АЕЦ „Констълейшън енърджи груп“ за повишаването на цената на електрическата енергия в Мериленд и за прехвърлянето на рисковете от своята дейност върху обществото;

➤ Китайската национална петролна корпорация за подкрепата си за диктатурата в Судан;

➤ Производителят на ананаси „Доул“ за експлоатацията на работниците си във Филипините и Коста Рика;

➤ „Дженъръл Електрик“ за измама по договор за оръжейни доставки, нарушаване правата на работниците, токсично и радиоактивно замърсяване, производство на ядрени оръжия, неспазване на правилата за безопасност на работното място и медиен конфликт на интереси (Дженъръл Електрик притежава телевизионната мрежа Ен Би Си).;

➤ Производителят на захар „Империял Шугър“ за небрежност, причинила експлозия в захарната рафинерия в Порт Уентуърт, щата Джорджия на 7 февруари 2008 г. и

¹ Цит. изт.

² Цит. изт.

³ Цит. изт.

⁴ The System Implodes: The 10 Worst Corporations of 2008,

<http://www.multinationalmonitor.org/mm2008/112008/weissman.html>

довела до загубата на 13 човешки живота;

➤ Тютюневият гигант „Филип Морис Интернешънъл“ за опита си да разрасне своя бизнес в международен мащаб. Според доклад на Световната здравна организация всяка година от болести, свързани с тютюнопушенето, умират 5 млн. души. Очаква се през 2030 г. техният брой да нарасне до 8 млн. души годишно;

➤ Фармацевтичната компания „Рош“ за монополен контрол върху животоспасяващи лекарства.

Нека разгледаме по-подробно причините за попадането на „Ей Ай Джи“ и „Каргил“ в черния списък на „Мултинешънъл Монитор“.

„Американ интернешънъл груп“ (Ей Ай Джи)

През септември и октомври 2008 г. Федералният резерв налива общо 123 млрд. долара в закъсалата компания за глобални финансови услуги. Корпорацията плаща за държавната помощ със солени лихви, 80% от акциите си и уволнението на главния си изпълнителен директор.

Застрахователният гигант с повече от 100 000 служители в цял свят и активи на стойност 1 трилион долара достигна ръба на фалита поради неуспешни суапови сделки за просрочени кредити. Държавата бе принудена да се намеси, тъй като евентуален крах на АИГ би сринал световната финансова система. Суаповете за просрочени кредити представляват застраховане на загубите върху дългови ценни книжа. Корпорацията се съгласи да осигури застрахователно покритие на широк набор от ценни книжа, поемайки твърде голям риск. Лондонският филиал на АИГ „AIG Financial Products“ взе решение да застрахова „обезпечени дългови задължения“ (collateralized debt obligations - ОДЗ). ОДЗ представляват пулове от ипотечни заеми, най-често включващи най-рисковата част от всеки заем. Рейтинговите агенции оцениха много от тези ОДЗ като първокласни, но

последвалите събития доказаха дълбоката погрешност на тези оценки. Въз основа на високите кредитни рейтинги Ей Ай Джи третираше застраховките си на ОДЗ като нискорискови. ОДЗ обаче не бяха нискорискови, тъй като стоящите им в основата им ипотечи бяха с ниско качество. През 2005 г. нормата на печалбата на АИГ Financial Products беше 83%, а през 2007 г. портфейлът ѝ от ОДЗ превиши \$500 млрд. Тогава нещата тръгнаха на зле.

Внезапно на АИГ ѝ се наложи да започне да изплаща обезщетения по застрахованите от нея ценни книжа. Само за един уикенд през септември 2008 г. задълженията на АИГ нараснаха от \$20 млрд. на над \$80 млрд. В невъзможност да получи частно кредитиране, корпорацията бе принудена да моли правителството за помощ или да обяви банкрут. Висшите федерални чиновници предпочетоха да помогнат на закъсалата компания, тъй като фалитът ѝ би застрашил стабилността на световната финансова система.

През септември 2008 г., по-малко от седмица след обявяването на държавната помощ за АИГ, директорите и застрахователните агенти на фирмата се събират на луксозен банкет в хотел „Сейнт Реджис Ризорт“ в Монарх Бийч, Калифорния, където стаите струват над 1000 долара на нощ.

„Каргил“

Изхранването на света е поставено под въпрос поради действията на големите хранително-вкусови компании и техните поддръжници в правителствата на богатите страни, Международния валутен фонд и Световната банка.

Само преди 30 години повечето развиващи се страни произвеждаха достатъчно храна, за да задоволяват собствените си потребности. В момента 70% от тях са нетни вносители на хранителни продукти. Само преди три десетилетия повечето развиващи се страни имаха механизми за поддържане

на относително постоянна цена на хранителните стоки. Вносни мита защитаваха местните фермери от колебанията в световните цени на хранителни продукти. Управлявани от правителството съвети за изкупуване на реколтата я изкупуваха над пазарните цени, когато те бяха ниски, и под пазарните цени, когато те бяха високи. Това даваше на земеделските производители известна сигурност за цената на тяхната продукция и я правеше поносима за потребителите. Правителствата също така осигуряваха широк набор от услуги в подкрепа на фермерите - консултации относно новите култури и технологии за отглеждане, а в някои страни помагаша за създаването на кооперативни структури. Тази система в никакъв случай не беше свършена, но сравнението ѝ със сегашното състояние на нещата определено предизвиква носталгия. Тя беше заменена от глобална хранителна система, доминирана от мултинационални компании. Световната банка и други институции принудиха развиващите се страни да отворят своите пазари за евтин внос на храни от развитите страни и да преориентират селскостопанското си производство към износ за богати потребители в чужбина. Поддръжниците на новата система твърдят, че тя представлява "свободен пазар", но на практика тя замени набор от правителствени интервенции със съвкупност от нови правила, които дадоха силна власт на шепа глобални търговци на селскостопанска продукция като „Каргил“ и „Арчър Даниелс Мидланд“, както и на корпорациите, предлагащи семена и изкуствени торове.

Радж Пател, автор на световноизвестния бестселър „Преситени и гладувачи“ (Stuffed and Starved), заявява през май 2008 г. на изслушване в Комитета за финансови услуги за дома на САЩ (U.S. House Financial Services Committee), че за да работи новата система, е било необходимо старата система да бъде

разрушена. В много страни Световната банка разформирова създадените от самата нея държавни органи за подкрепа на селското стопанство. Целта бе разширяване на участието на честни предприятия в селското стопанство с разбирането, че това ще повиши ефективността и ще намали разхищението на ресурси, присъщо на публичния сектор. Ефектите от тези действия на Световната банка обаче са упадък на селското стопанство в развиващите се страни. Когато развиващите се страни намалиха вносните мита върху селскостопански продукти, те бяха наводнени с евтин субсидиран внос от развитите страни. Това доведе до намаляване на собственото им селскостопанско производство. Намаляването на митото върху вноса на доматино пюре в Сенегал доведе до 15-кратно нарастване на импорта и съкращаване на националното производство на тази стока с 50%. Вносът на олио в Чили расте 3 пъти, а местното производство на олио спада наполовина. През 1998 г. Гана задоволява 80% от потреблението си на ориз чрез собствено производство. През 2003 г. тази цифра пада под 20%.

Упадъкът на селското стопанство на развиващите се страни ги направи зависими от конюнктурата на глобалния пазар. Когато международните цени на хранителните продукти нараснат, както например в края на 2007 и началото на 2008 г., бедните страни и потребители са оставени на милостта на световния пазар и доминиращите го огромни търговски корпорации. През първото тримесечие на 2008 г. цената на ориза в Азия се удвои, а цените на селскостопански стоки нараснаха общо с 40%. Това доведе до бунтове на гладни хора в развиващите се страни в началото на 2008 г.

Нарастването на международните цени на хранителните стоки даде възможност на корпорацията „Каргил“ да натрупа рекордни печалби. През второто тримесечие на 2008 компанията отчита

печалба над \$1 млрд. – 18% повече от същия период на 2007 г. На конкурентен пазар един посредник в търговията със зърно не би могъл да натрупа такива големи печалби, но световният пазар на зърно не е конкурентен.

Някои корпорации извършват престъпление срещу еволюцията, създавайки семена, съдържайки в себе си ген за самоунищожение. Целта е земеделците да бъдат принудени да купуват семена всяка година¹. Други корпорации получават монопол върху живота, патентовайки живи организми и човешки гени².

Корпорациите приватизират общи (чисти публични) блага, без които животът на нашата планета е невъзможен. Две трети от населението на Земята може да остане без чиста питейна вода до 2025 г. Американската корпорация „Бехтел“ съзира в това възможност за печалба. Световната банка настоява водоснабдяването на третия по големина град в Боливия Кочабамба да бъде приватизирано. „Бехтел“ получава контрол върху цялата вода на града, дори и върху дъждовната, по силата на подписания приватизационен договор. Фирмата повишава цената на водата, а неплатените сметки ѝ дават право да конфискува жилищата на длъжниците и да ги продава на търг. Една четвърт от доходите на семейства, живеещи с два долара на ден, отива за плащането на сметките за вода. Гражданите на Кочабамба се вдигат на протест, който боливийското правителство се опитва да смаже. Стотици младежи губят крак или ръка, някои остават парализирани за цял живот поради мозъчни травми, а един от тях - Виктор Уго Даса, е убит. В крайна сметка обаче гражданите на Кочабамба успяват да си върнат контрола над водата³.

¹ По данни от филма „Корпорацията“

² Цит. изт.

³ Цит. изт.

От четиринадесети век в света тече процес на установяване на собственост върху благата, които принадлежат на всички хора. Този процес започва с преминаване на общата земя в частни ръце първо в Англия (т.нар. парцелирания - enclosures), а после в цяла Европа. След това държавите разпределят помежду си водата (моретата и океаните) и въздуха (въздушни коридори, с които може да се търгува при самолетните превози). Присъщите на глобализацията дерегулация, приватизация и либерализация на стопанската дейност в международен мащаб са просто поредните парцелирания на общи блага за частно ползване и частни печалби.

Заклучение

Изложените факти доказват по категоричен начин, че мултинационалните корпорации притежават огромна власт и влияние, простиращи се далеч извън границите на отделните национални държави. В определени случаи действията на корпорациите представляват геноцид и застрашават живота на планетата. Националното регулиране не може ефективно да се справи с негативните последици от функционирането на корпорациите в световен мащаб. Необходимо е наднационално, международно регулиране на корпоративната дейност, което да постави строги ограничения върху нея и да налага ефективни санкции на корпорациите при извършване на нарушения от тяхна страна. Такива ограничения биха могли да бъдат: ограничения върху предмета на дейност (извършване само на една дейност от корпорация), ограничения за срока на съществуване (прекръпяване на корпорацията след завършване на проекта, за чието изпълнение е учредена), капиталови ограничения (въвеждане на горни и долни граници за размера на корпоративния капитал), ограничения върху собствеността (забрана една корпорация да притежава

други корпорации), изисквания за избиране в управителния и надзорния съвет на корпорацията, криминализиране на корпоративните деяния с висока степен на обществена опасност като увреждане на човешкото здраве, замърсяване на околната среда, унищожаване на биосферата, експлоатация и нарушаване на човешките права, предизвикване на финансови и икономически кризи, застрашаване на продоволствената сигурност на хората, отказване на достъп до животоспасяващи ресурси, сътрудничество с диктаторски режими и др. Имуществените санкции не са достатъчни за премахване на вредните странични ефекти от дейността на корпорациите, тъй като обикновено за компаниите е икономически по-изгодно да нарушават правилата, отколкото да ги спазват. Нужно е повишаване на размера на имуществените санкции и криминализиране на общественоопасните корпоративни действия. Подобно на физическите лица, корпорациите трябва да носят и наказателна отговорност в лицето на своите управителни и надзорни съвети за извършените от тях престъпления. Регулирането на корпоративната дейност би могло да бъде уредено в международен мащаб чрез създаването на Международен корпоративен кодекс и институционализирано чрез

основаването на Международна комисия за регулиране на корпоративната дейност и Международен корпоративен съд.

Нужни са изменения в нормативната уредба на корпоративната форма на собственост. В момента капиталът се ползва с всички права, но не носи всички задължения на едно физическо лице. Това позволява ограничаване на отговорността и нейното избягване, подмяна на лична наказателна отговорност с колективна имуществена, дори при нарушения с висока степен на обществена опасност. Възможните изходи от тази ситуация са два:

➤ Първо, корпорацията да запази всички права на физическо лице, но и да носи всички отговорности на индивида, включително наказателна, в лицето на своите управителни и контролни органи;

➤ Второ, корпорацията да загуби правата, с които се ползва едно физическо лице.

Зад всяко деяние стоят конкретни хора. Отговорността винаги е лична. Ако не се допуска нейното ограничаване и подмяна (на наказателна с имуществена) чрез създаване на изкуствени правни субекти, чиито права са несъразмерно по-големи от поетите задължения, би намалял броят на извършваните от корпорациите закононарушения.